

Мила Петровић,*

Докторанд Правног факултета Универзитета у Београду

UDK: 349.244-053.2(497.11)

UDK: 331.105-053.2(497.11)

ПОЛОЖАЈ ДЕЦЕ НА РАДУ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Апстракт: *Иако реч детињство асоцира на један безбрижан период, на жалост, за велики број деце то није тако. Разлог томе најчешће јесте сиромаштво и потреба за преживљавањем њих и њихових ближњих. С обзиром на неминовност рада деце исти мора бити адекватно нормативно уређен ради одговарајуће заштите ове посебне категорије запослених. Како се појам рада деце и дечјег рада разликују јер други подразумева рад који је штетан и противан правном поретку, истичемо да ћемо у раду размотрити кључне аспекте рада деце, уз преглед најбитнијих инструмената који се дотичу истог и уз посебан осврт на домаће право. Издвојићемо при том поједина решења домаће регулативе и њихове специфичности, а потом и размотрити евентуалне проблеме при примени истих, уз закључак да се овом питању у домаћем праву посветила посебна пажња, мада места за побољшање има, као и да је неопходна добра пракса инспекције рада ради адекватне примене прописа који се тичу деце на раду.*

Кључне речи: *рад деце, Република Србија, нормативно уређење рада деце, инспекција рада.*

* e-mail: mila.petrovic89@gmail.com

Рад примљен: 29.06.2017.

Рад прихваћен: 12.07.2017.

1. Увод

У складу са међународним стандардима садржаним како у Конвенцијама 138¹ и 182² Међународне организације рада (МОП), као и у Конвенцији о правима детета Уједињених Нација³ (ОУН), старосно доба од 18 година представља границу периода детињства и периода у којем се достиже зрелост. Ипак појам дете може се разликовати од земље до земље, а проблем при његовом дефинисању може настати јер се у неким земљама он више посматра са биолошког аспекта него са хронолошког. Тако, од детета се може очекивати да преузме одређене одговорности одраслих достизањем одређеног биолошког стадијума уместо одређеног броја година. Међутим, чак и у државама које на овој појам примењују хронолошки критеријум долази до противљења примени хронолошког критеријума са запада – ово стога што земље у развоју не поседују довољно средстава (у односу на земље запада), која би им омогућила да децу држе подаље од рада и у школама у подједнако дугом периоду.⁴

Као један од главних узрочника рада деце готово увек се узима сиромаштво, односно потреба сиромашне породице чак и за најмањим приходом који деца могу зарадити, мада треба имати у виду да, у зависности од културе, рад деце може бити сматран природним, па чак и корисним за дете.⁵

Вулнерабилност малолетника као последица њихових особених физичких и психичких својстава, односно чињенице да је тело малолетника осетљивије на повећане напоре, док ризици који постоје на раду интензивније угрожавају њихов живот, здравље и безбедност у односу на одрасле раднике, јесте пресудни разлог за обезбеђивање

1 Конвенција Међународне организације рада број 138 о минималним годинама за запошљавање (*Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, број 14/82) - у даљем тексту: Конвенција 138.

2 Конвенција Међународне организације рада број 182 о најгорим облицима дечијег рада (*Службени лист СРЈ – Међународни уговори*, број 2/03) - у даљем тексту: Конвенција 182.

3 Конвенција о правима детета (*Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, број 15/90 и *Службени лист СРЈ – Међународни уговори*, бр. 4/96 и 2/97) - у даљем тексту: Конвенција о правима детета.

4 J. Bol, "Using international law to fight child labor: a case study of Guatemala and the inter-American system", *American University International Law Review*, vol. 13, број 5, 1998, стр. 1139-1140.

5 Karin Calitz, „The failure of the minimum age convention to eradicate child labour in developing countries, with particular reference to the southern African development community“, *International Journal of Comparative Labour Law and Industrial Relations*, број 1/2013, стр. 85-86.

посебне радноправне заштите малолетника. Осим тога ту су и незрелост малолетника, недостатак искуства, смањена пажња, веће замарање и недовољно познавање радног процеса, а потом и чињеница да су опрема, машине и дизајн радних места редовно конципирани према потребама одраслих радника.⁶ Поменуте карактеристике деце разлог су посебног интересовања радног права, а у смислу заштите која им се пружа. Тако се за ову категорију праве разлике у погледу услова за заснивање радног односа, услова рада и заштите безбедности и здравља на раду, па и у погледу забране обављања послова који нису адекватни - узимајући у обзир психички и физички стадијум развоја детета и потенцијалне опасности које такав рад са собом носи и др.

Истичемо при том да су *дечји рад* и *рад деце* различити појмови, како дечји рад подразумева рад који је за дете ментално, психички, социјално и морално опасан и штетан - у односу на рад деце који подразумева активности које могу бити корисне за развој детета. Иако је дечји рад забрањен, а његовом искорењивању посвећена посебна пажња на међународном нивоу, он одољева и опстаје.⁷ На жалост (мада у Србији нема званичних извештаја о томе),⁸ сведоци смо различитих видова извршавања ових прописа, рада деце на црно, као и злоупотреба, што акценат ставља на потребу за одговарајућим надзором над применом регулативе која се тиче рада деце.

2. Кратак преглед извора права међународног порекла од значаја за рад деце

2.1. Инструменти Организације уједињених нација

Како се радом деце бави широк спектар извора права ОУН, ми ћемо се у кратким цртама осврнути на најзначајније акте за дату тему.

У том смислу, издвајамо Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима⁹ из 1966. године. Чланом 10. Пакта

6 А. Bekele, J. Boyden, *Combating child labour*, International Labour Organization, Geneva, 1988, стр. 3., нав. према: Љ. Ковачевић, „Универзални међународни стандарди о забрани дечјег рада и њихова примена у праву Републике Србије“, у: Ђорђе Игњатовић (ур.), *Казнена реакција у Србији. Седми део*, Универзитет у Београду - Правни факултет – Центар за издаваштво и информисање, Београд, 2017, стр. 186–218.

7 С. Ковачевић Периф, „Забрана дечјег рада – *de iure vs de facto*“, *Радно и социјално право*, број 1/2015, стр. 120, 145.

8 Тако нпр. у извештају инспекције рада за 2016. годину нема навода о радницима малолетног узраста затеченим на раду на „црно“. Вид.: Обим и ефекти извршених инспекцијских надзора у периоду 01. јануар - 31. децембар 2016.

9 Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима (*Службени*

предвиђено је да се посебне мере помоћи и заштите требају предузети у корист све деце и младих, без икакве дискриминације у односу на порекло или из других разлога. Осим тога, деца и млади треба да буду заштићени од друштвеног и привредног искоришћавања, а њихово запошљавање на радовима штетним по њихов морал и здравље, који доводе у опасност њихов живот, односно који могу спречити њихов нормалан развој, треба бити кажњиво по закону, док државе треба да одреде старосну границу испод које би запошљавање било забрањено и кажњиво по закону.¹⁰

Даље, како истиче Драшкић, инструмент чије је усвајање имало несумњиво највећи утицај на конституисање посебног корпуса права детета у оквиру међународног права људских права, јесте Конвенција о правима детета из 1989. године.¹¹ Посебно издвајамо члан 32. којим се налаже државама чланицама да обезбеде заштиту деце од економске експлоатације кроз рад, од опасних и штетних послова који могу шкодити здрављу детета и његовом физичком, менталном, моралном, духовном и социјалном развоју, као и раду које децу може ометати у школовању.¹² У смислу ове Конвенције дететом се сматра свако људско биће млађе од 18 година, осим уколико се у складу са законом применљивим на дете, пунолетство стиче раније.¹³

2.2. Стандарди Међународне организације рада

Два најзначајнија инструмента МОР-а која се тичу рада деце, јесу Конвенција 138 и Конвенција 182.

Наиме, Конвенција 138 не дефинише дете¹⁴ као појам, већ прописује године живота, испод којих се лице не може радно ангажовати (15 година), док се за послове опасне по здравље, морал и образовање за младе особе, ова старосна граница повећава на 18 година. Изузетно, поменута граница од 15 година, по спроведеној консултацији са организацијама запослених и послодаваца, у почетку, може бити умањена на 14 година,

лист СФРЈ – Међународни уговори, број 7/71) – у даљем тексту: Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима.

10 Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима, члан 10.

11 М. Драшкић, *Породично право и право детета*, пето издање, Правни факултет Универзитета у Београду, Службени гласник, Београд, 2009, стр. 258.

12 П. Јовановић, „Посебна радноправна заштита појединих категорија радника“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, број 4/2015, стр. 1466.

13 Конвенција о правима детета, чл. 2, ст. 3-4, чл. 3, ст. 1.

14 Конвенцијом такође није дефинисан ни појам дечјег рада. Ово због чињенице да се њом настоје укинути сви облици дечјег рада а не само штетни. Вид.: Karin Calitz, *op. cit.*, стр. 89.

услед неразвијености економије и образовних установа. Свака држава обавезана овом Конвенцијом мора спроводити националну политику, дизајнирану тако да осигура укидање дечјег рада, као и да прогресивно подигне минималне године потребне за запослење, односно рад, на ниво који је конзистентан са потпуним физичким и менталним развојем младих особа.¹⁵

Ипак, Конвенција 138 дозвољава изузетак, а у смислу да деца од 13, па чак и 12 година могу да обављају лаке послове уколико они нису штетни за њихово здравље или развој, нити ометају њихово присуство у школама или учешће у стручном оспособљавању или обукама. Такође Конвенција се не примењује на рад који се извршава као део образовања или обуке, а дозвољени су и изузеци за учешће у активностима као што су уметнички подухвати. Ипак иако термин „лаки послови“ делује флексибилно, у неразвијеним земљама деца нису ни запослена на лаким пословима, већ на оним који се могу чак граничити са експлоатацијом.¹⁶

Више од двадесет година касније донета је и Конвенција 182, која се односи на лица млађа од 18 година.¹⁷ Њом се не дефинишу само најгори облици дечјег рада, већ се упућује и на то шта је то што представља опасан дечји рад, а који је окарактерисан као рад у опасним и штетним условима који могу резултирати смрћу детета или повредом, односно болешћу (често трајном), као последица лоших безбедносних и здравствених стандарда и пословних аранжмана. Под најгорим облицима дечјег рада у смислу ове Конвенције, подразумевају се сви облици ропства или обичаја сличних ропству; коришћење, набављање или нуђење детета за недозвољене активности, нарочито за производњу и кријумчарење дроге, као и рад који је, по својој природи или околностима у којима се обавља, вероватно штетан по здравље, безбедност или морал деце.

3. Извори права регионалног порекла који се тичу рада деце

3.1. Рад деце у праву Европске уније

Имајући у виду тенденцију усклађивања домаћих прописа са правом Европске уније ради чланства у истој, посебно издвајамо Директиву 94/33¹⁸ о заштити младих људи на раду, која се примењује на

15 Конвенција 138, чл. 1, чл. 2, ст. 3, 4, чл. 3, ст. 1.

16 J. M. Servais, *International labour law*, third revised edition, Kluwer Law International BV, Alphen aan den Rijn, 2011, стр. 2011, стр. 141.

17 Конвенција 182, члан 2.

18 Council Directive 94/33/EC of 22 June 1994 on the protection of young people at work

све особе млађе од 18 година под уговором о раду или у радном односу, у складу са правом државе чланице. Директивом се, с пуним правом, истиче да деца и адолесценти спадају у посебно ризичне групе. Тако, рањивост деце захтева од држава чланица да забране њихово запослење и да се постарају да минималне године за извршавање рада или за њихово запослење не буду мање од 15 година, односно од година које су националним прописима уређене као период у ком се стиче обавезно образовање. Дерогације, у складу са овом Директивом, могу бити предвиђене само у посебним случајевима, као и под посебним условима, али у сваком случају никако на уштрб регуларног присуствовања настави или свих добробити које дете може имати у склопу свог образовања. Циљ Директиве јесте да заштити младе од економске експлоатације, као и од сваког облика рада који би угрозио њихову безбедност, здравље, физички, ментални, социјални и морални развој, као и њихово образовање. У складу са тим државе чланице морају осигурати да су млади заштићени од свих специфичних ризика за њихову безбедност, здравље и развој, а који су последица њиховог недостатка искуства, одсуства свести о постојању потенцијалних ризика или саме чињенице да нису у потпуности сазрели.¹⁹

3.2. Савет Европе и рад деце

Савет Европе се такође у Европској социјалној повељи (како у изворном тексту тако и у Ревидираној повељи) позабавио питањем деце и младих особа, који као такви уживају посебну заштиту. Тако се овим документима предвиђа обавеза држава чланица да се постарају да минималне године живота за запослење не могу износити мање од 15 година (уз изузетке у виду прописаних лаких послова који не могу нанети штету њиховом здрављу, моралу и образовању). Предвиђено је такође да се на пословима који се сматрају опасним или нездравим не сме ангажовати лице млађе од 18 година, као и да се радно време особа млађих од 18 година мора ограничити у складу са њиховим развојним потребама. Лица која су још увек под обавезом школовања не смеју бити ускраћена да уживају све користи таквог образовања услед природе послова које извршавају. Ноћни рад не сме бити извршаван од стране ове категорије, осим у погледу одређених послова, а у складу са националним прописима.²⁰

(Official Journal L 216, 20.8.1994, 12–20).

19 R. Blanpain, *European labour law*, thirteenth Revised Edition, Kluwer Law International BV, Alphen aan den Rijn, 2012, стр. 531-535.

20 Ревидирана европска социјална повеља (Службени гласник Републике Србије –

Како се то у делу литературе истиче, генерални циљ члана седам ове повеље, а који се у првих девет ставова директно односи на заштиту на раду деце и младих људи, јесте да се заштити њихово здравље, као и да се осигура њихово право на све користи које им школовање и стручно оспособљавање могу пружити. У складу са тим циљевима овај члан и јесте у групи основних чланова повеље.²¹

4. Кључни аспекти радноправног положаја деце на раду у домаћем праву

4.1. Услови за заснивање радног односа

Устав Републике Србије не дозвољава запослење деце млађе од 15 година, као ни рад на пословима штетним по њихово здравље или морал, уколико имају мање од 18 година.²² У складу са тиме, Закон о раду, као општи услов за заснивање радног односа предвиђа *навршење 15 година живота*, уз испуњење других услова за рад на одређеним пословима утврђених законом/правилником о организацији и систематизацији послова, и то до навршене 18. године, само уз писмену *сагласност родитеља, усвојиоца или стараоца*,²³ а под условом да се њиме *не угрожава његово здравље, морал и образовање, односно да није забрањен законом*.²⁴ Додатан услов је и *налаз надлежног здравственог органа* којим се утврђује способност за обављање послова за које се радни однос заснива, као и нешкодљивост истих за његово здравље.²⁵ Овакво кумулативно остваривање услова за заснивање радног односа неопходно

Међународни уговори, број 42/09) - у даљем тексту: Ревидирана европска социјална повеља, члан 7, ст. 1-4, 8. -

21 R.Birk, „European Social Charter“, у: Roger Blanpain, Frank Hendrickx (eds), *International Encyclopaedia for Labour Law and Industrial Relations*, Kluwer Law International BV, The Hague, 2007, стр. 200.

22 Устав Републике Србије, (*Службени гласник РС*, бр. 98/2006), члан 66, став 4.

23 Битно је стога поменути да сагласност законског заступника, као услов за заснивање радног односа не утиче на добровољност као битан елемент радног односа јер је воља малолетника неопходна како за закључење уговора, тако и за останак у радном односу, односно њиме се не дира у добровољност радног односа већ се њиме настоји искључити могућност да уговор о раду буде закључен без, односно против воље малолетника, вољом његовог заступника. Вид.: Љубинка Ковачевић, *Вањани разлози за отказ уговора о раду*, Универзитет у Београду – Правни факултет - Центар за издаваштво и информисање, Београд, 2016, стр. 100.

24 Закон о раду, (*Службени гласник РС*, бр. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013 и 75/2014) – у даљем тексту: Закон о раду, члан 25, став 1.

25 Закон о раду, члан 25, став 2.

је до навршене 18. године, када се као услов задржава само минимални узраст, док се посебни услови могу предвидети законом и правилником о систематизацији послова.²⁶

Додајемо да је, за разлику од других категорија, посредовање приватних агенција за запошљавање забрањено у погледу запошљавања малолетника.²⁷

а) Минимални узраст као услов за заснивање радног односа

Прописани услов од навршених 15 година живота, пре свега представља општи услов за заснивање радног односа, односно ради се о услову који мора испунити свако лице како би стекло општу радну способност. Стицање опште радне способности, односно достизање прописаних година живота, по правилу се подудара са завршетком основног образовања. И мада упоредно право познаје другачија решења, наше законодавство не предвиђа изузетке од овог правила, односно не постоји могућност ранијег запослења без обзира на то о којим је пословима реч.²⁸

Дакле, у поређењу са другим посебно заштићеним категоријама, посебна заштита малолетника подразумева не само предузимање мера за њихово пуно учешће у тржишту рада, унапређивање радних услова и спречавање њихове дискриминације, већ и потпуно супротно – искључивање лица млађих од одређеног узраста из тржишта рада (што је пре аболиционизам него протекционизам).²⁹ С тим у вези, у складу са решењима Ревидиране Европске социјалне повеље, као и Конвенције 138, минималне године старости у погледу запошљавања не треба да буду мање од година прописаних националним законодавством за окончање обавезног школовања. Ово између осталог јер обавезно образовање јесте један посебан вид заштите деце како се услед тешкоћа до којих долази због немогућности да се паралелно успешно школују и да раде, деца обично одлучују за прекид школовања, приморани на то услед

26 Закон о раду, члан 24, став 1.

27 Закон о запошљавању и осигурању за случај незапослености, (*Службени гласник РС*, бр. 36/09, 88/10 и 38/15), члан 20, став 2.

28 Б. Лубарда, *Увод у радно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2013, стр. 100-101.

29 В. White, *Children, work and 'child labour': Changing responses to the employment of children*, Institute of Social Studies, The Hague, 1994, стр. 1., нав. према: Љ. Ковачевић, „Универзални међународни стандарди о забрани дечјег рада и њихова примена у праву Републике Србије“, *op. cit.*, стр. 186-218.

егзистенцијалне нужде. Тиме се даље генерише сиромаштво и други социјално–економски проблеми.³⁰

Нашим прописима је предвиђена прекршајна одговорност послодавца уколико заснује радни однос са лицем млађим од 18 година живота, као и ако запосленом млађем од 18 година одреди рад супротан одговарајућим одредбама Закона о раду. Ову прекршајну одговорност прати и одговарајућа новчана казна.³¹

**б) Сагласност законског заступника као
услов за заснивање радног односа**

Ако се узму у обзир одговарајуће одредбе Породичног закона, услов постојања сагласности родитеља ради заснивања радног односа са малолетним лицем (лицем старости од 15 до 18 година) може бити узрок нелогичности у пракси. Наиме Породичним законом прописана је могућност да малолетно лице (а на основу одлуке суда) може стећи потпуну пословну способност пре навршења 18. године у одређеним случајевима,³² док у одредбама које се тичу пословне способности пре навршеног пунолетства нема одредби у вези са пословном способношћу у вези са заснивањем радног односа. Ипак, у одељку који говори о правима детета, односно у његовом пододељку о пословној способности предвиђа се право детета које је навршило 15 година живота да управља и располаже зарадом и имовином коју је стекло сопственим радом. Дакле, овим законом уређено је питање пословне способности у односу на располагање зарадом и имовином стеченом радом, док се питање услова заснивања радног односа детета препушта Закону о раду. Иако норме ова два Закона нису у колизији, чини се да постоји простор за укидање сагласности као услова за заснивања радног односа ради остваривања права предвиђених Породичним законом, поготово када се има у виду одредба Закона о раду којом се омогућава престанак радног односа запосленог млађег од 18 година на захтев родитеља или старатеља.^{33 34}

30 П. Јовановић, *op.cit.*, стр. 1472.

31 Вид.: Закон о раду, члан 274, став 1, тач. 2, 7.

32 Породични закон (*Службени гласник РС*, бр. 18/2005, 72/2011 – др.закон и 6/2015), члан 11, ст. 2, 3.

33 Р. Вујовић, В. Дејановић, В. Јовановић, Љ. Пејаковић, Н. Петровић, *Дечји рад у Србији – Анализа законодавства, праксе и појавних облика дечјег рада*, Центар за права детета, Београд, 2006, стр. 16–18.

34 Могућност законског заступника да повуче своју сагласност, односно да иницира престанак радног односа свог детета, усвојеника или штићеника, осим престанка радног односа за последицу има и престанак парничне способности запосленог малолетника, што се у делу литературе исправно критикује као опасност примени начела правне

Поменута примедба овом, већ традиционалном услову (иако он постоји због претпоставке да се законски старатељ стара о најбољем интересу детета), чини нам се оправданом, како се доима да он, супротно својој заштитној сврси, може у пракси бити злоупотребљен. Не чини се невероватним да се малолетник који је у складу са Породичним законом стекао пословну способност пре навршеног пунолетства (нпр. склапањем брака) доведе у зависан положај у односу на свог законског старатеља у погледу стицања средстава за живот. Тако, насупрот свакој логици, само стицање пословне способности губи свој значај, како је њено дејство у датом случају онемогућено. То ствара даљи простор, да малолетници због преко потребних финансијских средстава буду приморани да раде на црно, како би преживели и допринели издржавању своје нове породице, што опет искључује заштиту коју заснивање радног односа, као такво, са собом носи. Не може се искључити ни могућност одбијања давања сагласности чак и уколико послови о којима је реч нису правно забрањени, или су чак и корисни за даљи развој детета.³⁵ Ипак, мишљења смо и да се не може занемарити чињеница да, с обзиром на године живота и искуство које долази са истим, те и на стадијум психичког развоја деце, постоји могућност њихове лоше процене. Дата сагласност законског старатеља наравно производи дејство само уколико се ради о пословима који су у складу са правним поретком - дакле у супротном се не може засновати радни однос. С тим у вези, додајемо да су у делу који се тиче заштите омладине (а под којом Закон о раду подразумева запослене млађе од 18 година), набројани послови на којима је истим рад забрањен.³⁶

Истичемо при том да разликујемо две групе држава у погледу тога да ли се њиховим правом заснивање радног односа малолетника условљава постојањем сагласности законског заступника или не (што је случај у већинском броју држава). Најпримеренијим се ипак чини

сигурности. Вид.: I. Štimović, „Utjecaj dobi na poslovnu i parničnu sposobnost“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, број 5-2011, стр. 1634., нав. према: Љ. Ковачевић, *Ваљани разлози за отказ уговора о раду*, *op. cit.*, стр. 100.

35 Како услов сагласности у овом смислу, наметнут од стране законодавца, представља препреку заснивања радног односа, постоји став о могућности примене института колизијског старатеља, предвиђеног Породичним законом, ради превазилажења немогућности остварења истог. Поменути предлог изискивао би промене законског решења, а у смислу новог правила да се недостатак сагласности родитеља може надоместити сагласношћу старатеља. Вид.: Љ. Ковачевић, У. Новаковић, „Сагласност законског заступника за заснивање радног односа са малолетником“: *Право и привреда*, vol. 55, број 4-6/2017, стр. 662-690.

36 Закон о раду, члан 84.

решење постојања услова сагласности законског заступника детета само када долази до закључивања уговора о раду малолетника по посебним условима. Тако у чешком праву сагласност није одлучујући услов за заснивање радног односа, али пружа могућност законском заступнику да иницира престанак истог, уколико сматра да је такав рад противан најбољем интересу детета.³⁷

4.2. Радно време, прековремени и ноћни рад

Наш Законодавац је уважио специфичности малолетника при утврђивању трајања пуног радног времена, те се тако пуно радно време запосленог лица млађег од 18 година не може утврдити у трајању дужем од 35 часова недељно, односно не дуже од 8 часова дневно.³⁸ Тиме се, независно од гране у којој деца извршавају рад, уређује максимални период трајања истог у току радне недеље, односно у току дана.³⁹

Законом о раду уређено је и питање ноћног рада, прековременог рада, као и прерасподеле радног времена запослених млађих од 18 година (тачније исти су забрањени). Изузетно они могу рад извршавати ноћу, уз испуњење одређених услова чији изостанак овакав рад чини правно недопуштеним. Тако, ова категорија запослених може радити ноћу уколико се ради о пословима у области културе, спорта, уметности и рекламне делатности, односно када је неопходно да се настави рад прекинут услед више силе (уколико се мора извршити без одлагања и уз услов да послодавац нема на располагању довољан број пунолетних запослених). У другом наведеном случају Закон прописује и обавезу послодавца да обезбеди надзор на раду ових запослених од стране пунолетног запосленог.⁴⁰

У делу литературе се (чини се оправдано), истиче да обавеза надзора од стране пунолетних запослених, под поменутих условима,

37 Љ. Ковачевић, У. Новаковић, *op. cit.*, стр. 662-690.

38 Закон о раду, члан 87.

39 Упоредно право познаје и другачија решења, те тако у Индији број часова који деца могу провести на раду током радне недеље није униформно одређен. Наиме, према Закону о фабрикама, дечјим радницама није дозвољено да раде више од 4,5 часова, било да се ради о раду током дана или о ноћном раду, уз забрану рада у више фабрика у току истог дана, док је Законом о плантажама деца млађој од 15 година, као и адолесцентима, као максималан број сати проведених на раду у току недеље прописано 27 сати, без утврђивања максималног периода проведених на раду у току једног радног дана. Вид: С. Kumar Johri, „India“, у: Roger Blanpain, Frank Hendrickx (eds), *International Encyclopaedia for Labour Law and Industrial Relations*, Kluwer Law International BV, The Hague, 2014, стр. 136.

40 Закон о раду, члан 88.

представља недовољну заштиту запосленог детета, односно примећује се да је ова одредба повољнија са аспекта послодавца у односу на малолетне запослене. Ово јер се даје приоритет завршетку посла у односу на заштиту здравља и добробити детета.⁴¹

Интересантан је податак да је у Шпанији пауза у току рада деце која раде пола сата дужа од оне коју имају остале категорије радника,⁴² за разлику од нашег права који овакву врсту заштите не познаје,⁴³ те се овде може предложити тим поводом, а у духу потребе за посебном заштитом деце на раду, усвајање сличног решења.

4.3. Безбедност и здравље на раду деце

Закон о безбедности и здрављу на раду предвиђа да се посебна права, обавезе и мере у погледу младих на раду уређују како тим законом, тако и другим прописима, колективним уговором, општим актом послодавца и уговором о раду.⁴⁴ У складу са тим министар за рад, запошљавање, борачка и социјална питања и министар здравља донели су Правилник о превентивним мерама за безбедан и здрав рад младих,⁴⁵ који се односи на младе који су у радном односу код послодавца, као и на младе који по било којем основу обављају рад код послодавца, а старости су од 15 до 18 година. Правилник утврђује обавезу послодавца да младима обезбеди рад на радном месту и у радној околини на којима су спроведене мере за безбедан и здрав рад, посебно водећи рачуна о специфичним ризицима за младе, од којих је дужан да их заштити, а који се јављају као последица њиховог неискључивог искуства, непостојања свести о постојећим или могућим ризицима или недостатка потпуне зрелости. Овакви ризици укључују излагање одређеним штетностима као и процесе и радове, који су наведени прегледу који се налази у склопу прилога овог правилника.⁴⁶

41 Р. Вујовић, В. Дејановић, В. Јовановић, Љ. Пејаковић, Н. Петровић, *op. cit.*, стр. 19.

42 М. Carlos Palomeque Lopez, М. Alvarez De La Rosa, *Derecho del trabajo*, novena edición, Editorial centro de estudios ramón areces, S.A., Madrid, 2001, стр. 678.

43 Наиме, Закон о раду одмор у току дневног рада везује искључиво за дневну сатницу рада. Вид.: Закон о раду, члан 64, ст. 1-3.

44 Закон о безбедности и здрављу на раду (*Службени гласник РС*, бр. 101/05 и 91/15), члан 6, став 2.

45 Правилник о превентивним мерама за безбедан и здрав рад младих (*Службени гласник РС*, број 102/16) – у даљем тексту: Правилник о превентивним мерама за безбедан и здрав рад младих.

46 Правилник о превентивним мерама за безбедан и здрав рад младих, чл. 2, 5.

Најновији помак у овом погледу јесте усвајање Уредбе о утврђивању опасног рада за децу,⁴⁷ чија је сврха да се обезбеди заштита деце од опасног рада у складу са прописима којима се уређују права детета, као и прописима из области рада, безбедности и здравља на раду, здравствене заштите и образовања. У складу са Уредбом, појам опасног рада за децу обухвата рад који је вероватно штетан по здравље, безбедност или морал деце, излаже их штетностима, обавља се у оквиру опасних околности или опасних делатности за децу, док се за дете сматра лице млађе од 18 година. Поред штетности процеса и радова који су обухваћени претходно поменутих Правилником ова Уредба обухватила је и штетности, околности и делатности које су утврђене у склопу њеног прилога.⁴⁸

Истичемо да је Законом о здравственом осигурању, независно од момента запослености деце, прописано да се осигураницима сматрају деца до навршених 18 година живота, као и да се средства за уплату доприноса за обавезно здравствено осигурање за ову категорију осигураника обезбеђују у буџету Републике.⁴⁹ Насупрот томе, Закон о пензијском и инвалидском осигурању децидно негира могућност стицања својства осигураника пре навршене петнаесте године живота.⁵⁰ Ово нам се чини логичним, како пре петнаесте године лице и не може засновати радни однос, те се пре исте не може започети са уплатом доприноса на основу којих се стичу права по основу пензијског и инвалидског осигурања. Ипак, како наше право не познаје изузетке у погледу минималног узраста за заснивање радног односа, мишљења смо да поједина деца млађа од 15 година тако могу бити ускраћена за заштиту коју овај закон пружа, јер сведоци смо ангажовања деце по основу различитих уговора (као што је то случај са глумом у филмовима), који не производе никакво дејство у смислу обавезног пензијског осигурања.

47 Уредба о утврђивању опасног рада за децу (*Службени гласник РС*, број 53/2017) – у даљем тексту: Уредба о утврђивању опасног рада за децу.

48 Уредба о утврђивању опасног рада за децу, чл. 1, ст. 2, чл. 2. ст. 1, тач. 1, 2.

49 Закон о здравственом осигурању, (*Службени гласник РС*, број 107/2005, 109/2005 - испр., 57/2011, 110/2012 – одлука УС, 119/2012, 99/2014, 123/2014, 126/2014 – одлука УС, 106/2015 и 10/2016 - др. закон), члан 22, ст. 1, тачка 1, ст. 5.

50 Закон о пензијском и инвалидском осигурању (*Службени гласник РС*, број. 34/2003, 64/2004 – одлука УСРС, 84/2004 – др. закон, 85/2005, 101/2005 – др. закон, 63/2006 – одлука УСРС, 5/2009, 107/2009, 101/2010, 93/2012, 62/2013, 108/2013, 75/2014 и 142/2014), члан 14, став 3.

4.4. Надзор над радом деце

Без одговарајућег надзора над применом прописа у области радног права не може се ни замислити њихова ваљана примена. Дату тврдњу потврђује и став у оквиру МОП-а да је радно законодавство без инспекције пре један етички есеј него обавезујућа социјална дисциплина.⁵¹ Ово је између осталог и разлог зашто се данас у Републици Србији интензивно ради на припреми инспекције рада за вршење одговарајућег надзора над применом прописа који се тичу деце која раде, као и забране дечјег рада.

Наиме како је Законом о раду надзор над применом тог закона, као и других прописа о радним односима, општим аката и уговора о раду којима се уређују права, обавезе и одговорности запослених поверен инспекцији рада,⁵² она јесте орган који је позван да се стара о примени радноправних прописа и у делу који се односи на рад деце.

Инспекторат за рад је 2016. године почео активно да учествује у припремним активностима у погледу пројекта Међународне организације рада „Ангажовање и подршка на националном нивоу за смањење појаве дечјег рада“ што подразумева и одговарајуће тренинге тренера инспектора рада ради борбе против дечјег рада и трговине децом.⁵³

Чини нам се да би адекватна примена новоусвојене Уредбе о утврђивању опасног рада за децу била од значајна за идентификацију повреда прописа од стране инспекције. Ипак, не видимо разлог зашто се не би размотрила и могућност установљавања листе дозвољених послова за децу. Ово стога што би се на тај начин постигла правна извесност у погледу послова на којима деца могу бити ангажована и тако отклониле могуће недоумице како органа надзора, тако и саме деце и њихових законских заступника.

Пред инспекторима се налази нимало лак задатак, што потврђује и постојање неусаглашености прописа. Тако нпр. не постоји могућност кажњавања родитеља који своју децу упошљавају на тешким физичким пословима, како су инспектори ненадлежни да то учине.⁵⁴ У сваком случају, мишљења смо да је потребно доста времена до тренутка када

51 *The role of labour inspection in transition economies*, International Labour Office, Labour Administration Branch, Document N. 48, Geneva, 1996, стр. 2, нав. према: Б. Лубарда, *Радно право. Расправа о достојанству на раду и социјалном дијалогу*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2013, стр.755.

52 Закон о раду, члан 268.

53 Обим и ефекти извршених инспекцијских надзора у периоду 01. јануар - 31. децембар 2016. године, стр. 44.

54 С. Ковачевић Перић, *op. cit.*, стр. 137.

ће инспекција рада бити у могућности да правилно, благовремено и ефикасно оствари своју функцију у овој области.

Закључак

Деца су основни капитал сваког друштва, гарант нашег даљег постојања и наша заоставштина, а на нама је та велика одговорност да им омогућимо услове за здрав, задовољавајућ, а потом и друштвено продуктиван живот. Стога се деци која раде мора посветити посебна пажња и заштита – како на нормативном нивоу, тако и у пракси. Нашим прописима се то и настојало учинити, но простор увек постоји за адекватније и боље уређење овог питања. Примера ради могла би се усвојити листа дозвољених послова за рад деце, као и усагласити одредбе Закона о раду са другим прописима, а који се баве овом тематиком посредно или непосредно. Што је најважније, потребна је добра пракса инспекције рада, која би знала да препозна опасности којима би малолетни запослени могли бити изложени, евентуално кршење прописа од стране послодавца, као и адекватну и брзу акцију као одговор на исте. На жалост, чини се да инспекција још није дорасла овом задатку, но на нама је да се надамо ће се то у догледно време променити, с обзиром на пропратну регулативу, као и на обуке инспектора чије је спровођење предвиђено у склопу одговарајућег пројекта МОР-а.

Литература и извори

Birk R., (2007), „European Social Charter“, у: R. Blanpain, F. Hendrickx (eds), *International Encyclopaedia for Labour Law and Industrial Relations*, The Hague, Kluwer Law International BV.

Blanpain R., (2012), *European labour law*, thirteenth Revised Edition, Alphen aan den Rijn, Kluwer Law International BV.

Bol J., (1998) „Using international law to fight child labor: a case study of Guatemala and the inter-American system“, *American University International Law Review*, vol. 13, број 5, стр. 1136–1223.

Calitz K., (2013), „The failure of the minimum age convention to eradicate child labour in developing countries, with particular reference to the southern African development community“, *International Journal of Comparative Labour Law and Industrial Relations*, број 1, стр. 83-103.

Carlos Palomeque Lopez M., Alvarez De La Rosa M., (2001), *Derecho del trabajo*, novena edición, Madrid, Editorial centro de estudios ramón areces, S.A.

Kumar Johri C., (2014), „India“, у: R. Blanpain, F. Hendrickx (eds), *International Encyclopaedia for Labour Law and Industrial Relations*, The Hague, Kluwer Law International BV.

Servais J. M., (2011), *International labour law*, third revised edition, Alphen aan den Rijn, Kluwer Law International BV.

Вујовић Р., Дејановић В., Јовановић В., Пејаковић Љ., Петроћић Н, (2006), *Дечји рад у Србији – Анализа законодавства, праксе и појавних облика дечјег рада*, Београд, Центар за права детета.

Драшкић М., (2009), *Породично право и право детета*, пето издање, Београд, Правни факултет Универзитета у Београду, Службени гласник.

Јовановић П., (2015), „Посебна радноправна заштита појединих категорија радника“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, број 4, стр. 1459-1486.

Ковачевић Љ., (2017), „Универзални међународни стандарди о забрани дечјег рада и њихова примена у праву Републике Србије“, у: Ђ. Игњатовић (ур.), *Казнена реакција у Србији. Седми део*, Београд, Универзитет у Београду - Правни факултет – Центар за издаваштво и информисање.

Ковачевић Љ., (2016), *Ваљани разлози за отказ уговора о раду*, Београд, Универзитет у Београду – Правни факултет – Центар за издаваштво и информисање.

Ковачевић Љ., Новаковић У., (2017), „Сагласност законског заступника за заснивање радног односа са малолетником“, *Право и привреда*, vol. 55, број 4-6, стр 662-690 .

Ковачевић Перић С., (2015), „Забрана дечјег рада – *de iure vs de facto*“, *Радно и социјално право*, број 1, стр. 119-153.

Лубарда Б., (2012), *Радно право. Расправа о достојанству на раду и социјалном дијалогу*, Београд, Правни факултет Универзитета у Београду.

Лубарда Б., (2013), *Увод у радно право*, Београд, Правни факултет Универзитета у Београду.

***, Обим и ефекти извршених инспекцијских надзора у периоду 01. јануар - 31. децембар 2016.

Извори права

Конвенција о правима детета (*Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, број 15/90 и *Службени лист СРЈ – Међународни уговори*, бр. 4/96 и 2/97).

Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима (*Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, број 7/71).

Конвенција Међународне организације рада број 138 о минималним годинама за запошљавање (*Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, број 14/82).

Конвенција Међународне организације рада број 182 о најгорим облицима дечијег рада (*Службени лист СРЈ – Међународни уговори*, број 2/03).

Ревидирана европска социјална повеља (*Службени гласник РС – Међународни уговори*, број 42/09).

Council Directive 94/33/EC of 22 June 1994 on the protection of young people at work (*Official Journal L 216*, 20.8.1994, 12–20).

Устав Републике Србије, (*Службени гласник РС*, бр. 98/2006).

Закон о запошљавању и осигурању за случај незапослености, (*Службени гласник РС*, бр. 36/09, 88/10 и 38/15).

Закон о здравственом осигурању, (*Службени гласник РС*, број 107/2005, 109/2005 - испр., 57/2011, 110/2012 – одлука УС, 119/2012, 99/2014, 123/2014, 126/2014 – одлука УС, 106/2015 и 10/2016 - др. закон).

Закон о пензијском и инвалидском осигурању (*Службени гласник РС*, број. 34/2003, 64/2004 – одлука УСРС, 84/2004 – др. закон, 85/2005, 101/2005 – др. закон, 63/2006 – одлука УСРС, 5/2009, 107/2009, 101/2010, 93/2012, 62/2013, 108/2013, 75/2014 и 142/2014).

Закон о раду (*Службени гласник РС*, бр. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013 и 75/2014).

Закон о безбедности и здрављу на раду (*Службени гласник РС*, бр. 101/05 и 91/15).

Породични закон (*Службени гласник РС*, бр. 18/2005, 72/2011 – др.закон и 6/2015).

Правилник о превентивним мерама за безбедан и здрав рад младих (*Службени гласник РС*, број 102/16).

Уредба о утврђивању опасног рада за децу (*Службени гласник РС*, број 53/2017).

Mila Petrović,

PhD student at the Faculty of Law, University of Belgrade

The status of child workers in the Republic of Serbia

Summary

Although the word childhood usually makes us think of a carefree period of life, unfortunately, for a great number of children it is the exact opposite. In most cases the reason for this is poverty and the need for survival not just their own but for their families as well. In regard with the inevitability of the existence of child work, it must be adequately normatively arranged for the purpose of providing adequate protection to this specific category of employees. Due to the fact that the term child work is completely different from the term child labour (which is illegal and harmful), we emphasize herein that in the paper we will be dealing with child work along with the overview of the most important legal instruments dealing with this subject, with special attention being paid to Serbian law. In the process some solutions of the Serbian regulative and its particularities will be singled out, followed by giving due consideration to potential problems during the application of the above-mentioned. At the end of the paper the conclusion is reached that it is our responsibility to provide children with a healthy, satisfying and (ultimately) a socially productive life. This is why it is crucial to secure special attention for the children who work - both normatively and practically. Even though this is exactly what Serbian regulations are trying to do, there is always room for improvement – an example for this could be the adoption of the list of jobs that are allowed to be done by children as well as the harmonization of the provisions of Labour law with other regulations dealing with this subject, both directly and indirectly. Furthermore, a well implemented practice of labour inspection is essential. This implies that the inspection should be capable of recognizing the dangers threatening child workers and possible breaches of regulations by the employer, as well as of an adequate and fast reaction in response to the above mentioned. Unfortunately it seems that it is not the current state of affairs, but there is hope that in the near future this will change - keeping in mind the accompanying regulations, as well as the training sessions for the inspectors within the ILO project that has the goal to reduce the scope of child labour.

Key words: *child work, Republic of Serbia, normative regulation of child work, labour inspection.*